

Josip Lisac
Zadar

POLOŽAJ PRIVLAČKOGA GOVORA MEĐU HRVATSKIM IDIOMIMA

UDK 800.87.801.82

Rad primljen za tisak 22.7.1997.

Čakavska rič, Split, 1998, br. 1

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Joško Božanić, Vladimir Skračić

Iznose se glavne osobine govora Privlake što se nalazi blizu otoka Vira sjeverozapadno od Zadra. Osnovna pozornost posvećena je fonološkim značajkama, prvenstveno akcentuaciji. Upravo je u naglasku očuvano najviše starih čakavskih crta, dok su dominantne doseljeničke, novoštokavske osobine. Privlački govor smješta se u kontekst jugoistočne čakavštine i s njom povezanih susjednih štokavskih idioma.

ključne riječi: *akcent, čakavizam, štokavizam, ikavizam, leksik*

1. Privlački govor još nije temeljito poznat i obrađen u znanosti, a registriran je još prije stotinjak godina u poznatoj raspravi Milana Rešetara »Die čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen«, *Archiv für slavische Philologie*, 13/1891, str. 180., i to skupa s još nekim idiomima. Tu Rešetar, u prijevodu, kaže ovako: »Na kopnu je čakavski dijalekt gotovo nestao. Nigdje se više ne govori čistim čakavskim dijalektom kao na otocima, i gdje se tim dijalektom govori, tako je jako pomiješan sa štokavskim elementima da se može govoriti samo o nekim čakavskim osobinama koje su preživjele štokavsku poplavu. U kotaru zadarskom uopće se jedva može govoriti o čakavcima, jer se nigdje više ne govori *ča* ni *j* mjesto *đ*. Štoviše, pored *šč* upotrebljava se i *št*. Od čakavskog dijalekta, kojim se nekad ovdje govorilo, ostali su još u nekim mjestima pored *šč* i stariji gen. mn. i

stariji akcent, premda i te osobine, osobito kraći gen. mn., sve više uzmiču pred štokavskim osobinama. Mjesta u kojima je to utvrđeno jesu ova: Novigrad, Vrši, Privlaka, Zaton, Petručane, Kožino, Diklo, Bibinje, Sukošan, Turanj, Biograd, Pakoštane.« Poslije su se na zadarskom području dijalektološkim istraživanjima mnogo bavili Mate Hraste, Vesna Jakić-Cestarić te Božidar Finka i Antun Šojat, pa su oni napisali više priloga u kojima spominju privlačke dijalekatne osobine ili obrađuju značajke drugih idioma, koje su nam značajke važne pri obradbi govora u Privlaci. Vrijedno je spomenuti Hrastine prinose »Dvoakcenatski sistem u hrvatskom ili srpskom jeziku«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 1/1957, str. 85-93; »O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj«, *Filologija*, 1/1957, str. 59-75., dakle priloge o naglasku na širem području. U radu »Iz akcentuacije čakavskih kopnenih govora« (*Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 6-7/1960, str. 257-272) Vesna Jakić-Cestarić bavi se Novigradom, ali nam je ta akcentološka rasprava ipak važna. Božidar Finka i Antun Šojat nešto su privlačke građe donijeli u prilogu »Obalna toponimija zadarsko-šibenskoga kopna i šibenskog otočja«, *Onomastica jugoslavica*, 3-4/1973-1974, str. 27-64, a sâm je Finka i inače dosta pisao o govorima na kopnu oko Zadra, npr. u *Makedonskom jeziku* o govoru mjesta Sukošana, 40-41/1989-1990, str. 645-650. U posljednje doba tekstem »Mala terminologija privlačkog govora« (*Sokoljar*, Privlaka 1996, br. 3, str. 13-18) javio se Ante Kolanović. U literaturi se i inače idiom Privlake nerijetko raščlanjuje, npr. u knjizi Milana Mogušša *Čakavsko narječje – fonologija*, Zagreb 1977, str. 60. Pripremajući ovaj prilog, i ja sam terenski istraživao u Privlaci. Razumije se, i povjesničari su se bavili Privlakom, pa npr. Šime Peričić (T. Raukar – I. Petricioli – F. Švelec – Š. Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom. Prošlost Zadra III*, Zadar 1987, str. 370) spominje kako je 1574. u Ljubač i u Privlaku naseljen stanovit broj pridošlica s turskog teritorija, a očito je riječ o naseljavanju (novo)štokavaca, što se sasvim dobro razabire i u današnjem privlačkom organskom mjesnom sustavu. Isti autor spominje i kugu godine 1678. od koje je u Privlaci stradalo nemalo svijeta (str. 406). Zgodno je istaći da se u najnovije doba u Privlaci javljaju pjesnici što pišu na temelju domaćega govora.

2. U novije doba, otkako je i naša dijalektologija stroža u terminološkom smislu, rabimo termin mjesni govor ili govor u značenju organskoga idioma koji je konkretan, pa, dakle, o njemu u načelu možemo dati odgovor na svako postavljeno pitanje, npr. o refleksima jata ili o zastupljenosti i značenju kojega leksema. Pritom nemamo općelingvističkih primisli glede opozicije *govor – jezik* u smislu de Saussureova učenja, dakle mjesni govor nam je upravo mjesni jezični sustav. Kako je dobro poznato, Privlaka je oveće selo s prepoznatljivim pojedinim dijelovima, među kojima ima i nešto dijalekatnih razlika, ali mislim da se ipak može govoriti o jednom organskom idiomu, privlačkom, a unutar njega bilo bi i nešto vrlo razumljivih govornih varijacija.

Jedna je činjenica jasna sama po sebi, pa je i ne treba dokazivati, naime, da je privlački govor jedan od hrvatskih govora. Drugo pitanje, ono o tom kojem našem narječju ili skupini dijalekata pripada taj govor, vrlo je komplicirano, barem

kada se radi o današnjem govoru Privlake, iako je sasvim sigurno da je Privlaka u davnoj prošlosti, prije velikih seoba, bila čakavska, kao i široko područje zadarskoga kraja sve do Dinare. Govoreći o tom krupnom pitanju pripadnosti privlačkoga idioma kojemu od hrvatskih narječja, a hrvatska su narječja kajkavsko, čakavsko i dio štokavskoga, ujedno ćemo mnogo reći i o samim značajkama toga govora, pa odmah prelazimo na to pitanje.

3. Pogledajmo najprije nalazimo li u današnjem privlačkom govoru koju bitnu čakavsku osobinu, recimo prema kriterijima koje su predložili Božidar Finka i Milan Moguš (»Karta čakavskoga narječja«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5/1981, str. 49-58). Odmah lako uočavamo da u Privlaci nije živa zamjenička riječ *ča*, a isto je tako i s oblikom *zač*; Privlačani govore *što* i *zašto*, kao i mnogi drugi čakavci pod snažnim štokavskim utjecajem, npr. na Korčuli ili na Lastovu, uglavnom i na Pašmanu itd.; kako je dobro poznato, neki čakavci imaju i *kaj* (oko Buzeta i oko Kupe).

Akcentuacija je središnje dijalektološko pitanje, posebno važno i zbog toga što – kako je često isticano – najbolje čuva stare značajke. Upravo u privlačkom naglasku i danas ćemo naći mnogo konzervativnih čakavskih osobina. Doduše, nema ovdje najstarije akcentuacije od tri naglaska (˘, ˆ, ˜), ali se oni svi čuvaju, ujedno se dijelom čuva i staro mjesto naglaska. Uz ta tri naglaska dolaze i novoštokavski naglasci ˘ i ˆ, ˜ rijetko, ˆ često. Osobito je važno pitanje tzv. kanovačkog naglaska, akcenta što je dobiven prenošenjem ˘ s posljednjega otvorenog sloga; dolazi, dakle, u Privlaci *kóza* (naravno, standardni hrvatski jezik: *kòza*, čakavština *kozà*), *nóga*, *séstra*, *jédna žéna*, *vóda*, *sélo*, *čélo*, *pópa* G sg., *díca*, *própalo*, *lipóta*, *sramóta*, *siróta*, *dubína*, *visína*, *postóli* itd. Izgovara se, dakle, npr. *dóbro sédlo*, ne *dòbro sédlo*. Kratkosilazni naglasak čuva se na posljednjem zatvorenu slogu (*ježik*, *mladić*, *čovik*), ali se prenosi ako mu prethodi dužina (*pívac*, dobiveno od *pivàc*); također imamo preneseno *rána* »hrana«, *gláva*, *rúka*, *dlíto*, *gnjízdo* itd. Staro akcenatsko mjesto dobro se čuva na središnjim slogovima trosložnih ili višesložnih riječi (*privàriti*, *šenica*, *bešida*, *kolino*, *nevista*, *večera*), ali nenaglašena dužina privlači naglasak (nije više *díliti* kao nekada nego *diliti*; od *promīniti* dobiveno je *promíniti* itd.). Rijetko dolazi do gubljenja dugosilaznoga naglaska ili akuta na posljednjem slogu; u G jednine *sestrē*, *ženē* čuva se akut, također u prezentu *držīn*, ili u primjeru *sabūn*; dugosilazni naglasak čuva se u primjerima kao *kažīn*. Ipak donekle akut prelazi u dugosilazni naglasak (npr. *postolār*, I sg. *sestrôn*). Kako su brojke kao *pedesēt*, *šezdesēt*, *sedamdesēt* osobito frekventne, tj. česte su prilike da ih izgovaramo i pred nedomaćim svijetom (usp. Mate Hraste, »O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj«, str. 65), lako je razumjeti zašto je u tim primjerima izgubljen akut i promijenjeno mjesto naglaska, pa se govori *pedèset*, *šezdèset*, *sedamdèset* umjesto staroga *pedesēt*, *šezdesēt*, *sedamdesēt*. Iz rečenoga je vidljivo da se u Privlaci još čuva akut u mnogim primjerima, što uglavnom izostaje u govorima na otocima pred Zadrom sjeverozapadno od Pašmana, a vrijedi i za čakavce (uvjetno rečeno) oko Zadra, npr. u Kožinu, u Novigradu, u Bibinju, u Sukošanu itd. Također se djelomično čuva staro akcenatsko mjesto, kako smo već

istakli. Doseljenički govori oko Zadra novoštokavski su, dakle bez akuta i bez čuvanja mjesta starih silaznih naglasaka izvan prvoga sloga, pa je očito da je u Privlaci, u Zatonu, u Petračanima i slično riječ o čuvanju čakavske starine. Kano-vački naglasak tipa *sédlo* i dolazi na mnogim područjima gdje su se susreli čakavski govori arhaične akcentuacije i novoštokavski govori; čakavci otprije nisu poznavali kratkouzlaznoga naglasaka tipa *sédlo*, pa su umjesto svoga *sedlò* počeli izgovarati *sédlo*. Postoje u Privlaci i drugi zanimljivi akcenatski fenomeni, npr. duljenjem pred sonantom dobiva se akut (*divōjka*, *stārca*), ali duljenje nije redovito, pa imamo *kōnj*, *dīm*, ne *kōnj* i *dīm* kao npr. u Kožinu. Ipak je u Privlaci *krāl̃j*, *dvōr*, *mōj*, *tvōj*. Akut dolazi i u primjerima kao *pīsmo*; N sg. je *krīvac*, G sg. *krīvca* npr. U potvrđama kao *rōd* i *lēd* dolazi dugosilazni naglasak. U primjerima kao *čūjen*, *rižen* itd. ne dolazi dugosilazni naglasak kao na čakavskom sjeverozapadu; u pridjevima je *sīti*, *bogāti*, također bez metatonijskog cirkumfleksa, a u *māl̃i*, *stārī* dolazi akut. Valja da zaključimo kako je u Privlaci sačuvano dosta od čakavske akcenatske starine.

Refleks jata u Privlaci je uglavnom dosljedno ikavski, uz iznimne ekavizme, npr. *sēno*, *pozléditi*. Tomu dodajemo da je čakavsko kopno oko Zadra u prošlosti bilo uglavnom posve ikavsko, ne ikavsko-ekavsko po zakonu Meyera i Jakubinskoga kao otoci pred Zadrom sjeverozapadno od Pašmana. Razumije se, i doseljeni štokavci iz zapadne Hercegovine također su ikavci, pa je, dakle, ikavizam u Privlaci zajednička i čakavska i štokavska crta, jedino je lako moguće da je štokavski ikavizam diftonškoga podrijetla, a čakavski ne. Dakle, u štokavaca bi zatvoreno *e* najprije dalo diftong pa bi onda prevladao prvi dio diftonga *ie* (*dēte*>*diēte*>*dite*), dok bi kod čakavaca zatvoreno *e* jednostavno prešlo u *i* (*dēte*>*dite*). Privlaka je, dakle, ikavska, pa se zato i kaže *Prīvlaka*, a ne *Prevlaka*.

Privlaka je karakterizirana fonemima *č* i *ć* (*čēla* »pčela«, *lēcī*), dakle nema čakavskoga izgovora tipa *not'*. No moguće je da je i u starini u Privlaci izostajao izgovor *t'*.

U Privlaci nisam zabilježio karakterističnih čakavskih prijelaza prednjeg nazala u *a* iza *j*, *č* i *ž* tipa *jaz̃ik*; dakle, redovito je *jež̃ik*, *žēd* i slično.

Jedino čakavci u slavenskom svijetu dobro čuvaju praslavenske kondicionalne tipa *bin*, *biš* – *bimo*, *bite*, ali ništa od toga danas u Privlaci ne nalazimo.

Čakavski primjeri za praslavensko *d'* tipa *mlaji*, *meja* i slično ne dolaze u Privlaci; tu je redovito *mlādi*, *mēda*, *tuđī*, kako je danas u toj suglasničkoj osobini često i na Ugljanu pred Zadrom, pa i u selima oko Zadra.

U čakavaca nepoznat je fonem *dž*, a i u Privlaci obično izostaje (*svidožba*), ali ne redovito (*nārāndža*). Vjerojatno se tu radi o odnosu odavno udomaćene (*svidožba*) i novije riječi (*nārāndža*).

Dakle, od važnih čakavskih osobina u Privlaci jedino je takva u znatnoj mjeri akcentuacija, dok ostale manje-više u potpunosti izostaju. Primjeri izostanka sibilizacije kao u *knj̃igi* (umjesto u *knjizi*), kratko množine kao *pópi* (ne *popovi*), *žúlji* (ne *žuljevi*), ali je vrlo obična i duga množina, ipak su vrijedni spomena kao

moguće čakavske crte. U množinskim padežima vrlo su obični i nenovoštokavski primjeri (D mn. *mùževin*, L mn. *po sèlin*).

Suprotno tomu, u Privlaci mnogi su izraziti štokavizmi (npr. *crivo*, *crn*, s izgubljenom skupinom *čr-*), primjeri tipa *rodija* u značenju »rodio«, pa i *dija* u značenju »dio«, *maštēja* »mali badanj« itd.; to je bilo dočetano *-l* kao *rodil*, *dil*, *maštel*; primjeri tipa *rodija* dolaze u mnogih čakavaca što su pod štokavskim utjecajem; ipak je, međutim, *krnevāl*. Štokavizmi su i primjeri s izvršenim novim jotovanjem, uključujući i potvrdu *ròđak*, ne *rodijak*; dalje, gubljenje fonema *x* (*grîj*, *grivòta* »grehota«, *kùvar*, *rána* »hrana«). Dosljedan je štokavizam (*štāp*, *gùšterica*), a inače su pravi čakavci šćakavci (*šćap*, *gušćerica*). Također i Kožino, Diklo i Sukošan imaju *št*, dok je u Bibinju *šć*, a u Novigradu i jedno i drugo. Štokavizam je i *đ* u *dòđen*, ne, dakle, *dōjden*.

U ovom kontekstu zanimljivo je uočiti da neke pojave povezuju jugoistočnu čakavštinu sa susjednim štokavskim govorima, s time da bi granica između čakavskog sjeverozapada i jugoistoka bila u zoni zadarskog arhipelaga. Jedna je značajka već spomenuti ikavizam u južnoj čakavštini i u obližnjoj štokavštini, pa i u Privlaci. Zatim, primjeri kao privlačko *rēbac*, *rēsti*, pri čemu čakavski jugoistok često ima *krēsti*, ali je u Privlaci *krāsti*, upravo kao u mnogim zapadnijim štokavskim predjelima, pa i na krajnjem čakavskom jugoistoku (Hvar, Vis, Korčula, Lastovo, zapadni Pelješac) i na Lošinju i Susku. Upozoravam ovdje i na starije privlačko *grēb* (novije *gròb*), koje također dolazi na čakavskom jugoistoku i u susjednih štokavaca. Primjeri kao *u* koji je refleks skupine *v* + slabi poluglas, npr. prijedlog *u* (a ne npr. *va* kao na čakavskom sjeverozapadu, također i privlačko *ūvik*, *udov-lica*), *svi* (s provedenom metatezom od *vsi*), potvrde kao *u grādu*, *u mīstu*, na *prāgu* svojim nastavačnim morfemom *-u* (a ne *-i* ili *-e*), konstrukcije kao *vidin bròde*, a ne *vidin brodi*, participi kao *iša* (a ne *šal*, dakle bez inicijalnog *i-*), infinitiv *imāti* (a ne *imiti* s refleksom *jata*), sve su to potvrde koje povezuju privlačku situaciju sa čakavskim jugoistokom, ali i čakavcima ikavsko-ekavskoga tipa u Lici i još sjevernije. Privlačko *gnjzdo* odgovaralo bi jugoistočnim čakavskim primjerima, jednako kao *đi* »gdje«, pa se u cjelini i ovim malim izborom primjera vidi kakav je u osnovnome položaj privlačkoga govora u množini hrvatskih idioma.

Dodajem još pokoji od važnijih primjera. Tako dolazi *sīsti* »sjesti«, *òras* »orah«, *tēplo* (novije *tòplo*), *tica* »ptica«, *vacò/vacòlić* »rupčić«, imperativi kao *striži*, *šći*, 3. l. mn. *mīslu*. Leksički ili drugačije zanimljivi su i ovi primjeri: *bēzime* »prezime«, *cáklo* »staklo«, *čevùlja* »grančica od grozda s nekoliko zrna«, *divenica* »kobasica«, *drčna* »dječurlija«, *garòfuja* »karanfil«, *grāv* »vrsta sočiva«, *grìblja* »brazda«, *grizica* »moljac«, *kàleb* »galeb«, *kantir* »drvo koje se metne pod bačvu«, *kašun* »oveći sanduk«, *kògo* »kuhar«, *křsnica* »imendan«, *kūželj* »mjehur u vrtloženju vode pri vrenju«, *lucmarin* »ružmarin«, *lumîn* »svijeća uljenica«, *ljuřika* »vrsta luka«, *mandrāč* »mala luka«, *màrač* »ožujak«, *marangūn* »stolar«, *mūfa* »pokvareno vino«, *mūja* »gat«, *nāčva* »drvena posuda za miješanje kruha«, *nāpovid* »objava vjenčanja«, *ogřc* »morski pužić«, *pāl* »posuda za izbacivanje vode iz čamca«, *pāš* »duljina od kraja jedne do kraja druge ruke«, *pòt* »znoj«, *pòt* »emaj-

lirana posuda s ručicom«, *pržūn* »tamnica«, *ripa* »repa«, *siđa* »kamena klupa«, *sinjāl* »znak«, *šijūn* »pijavica na moru«, *škīp* »izdubeno drveno korito«, *trganje* »berba grožđa«, *užgāti* »zapaliti«, *váriti* »kuhati«, *živòt* »život; tijelo«.

Sve u svemu, pokazuje se da Privlaka ima i čakavskih i štokavskih osobina, a neke su od njih i čakavske i štokavske. Dominantne su, dakle, doseljeničke crte, štokavske, no još se u stanovitoj mjeri čuvaju stare privlačke crte, osobito prozodijske.

LITERATURA

- Božidar Finka, »Glasovna obilježja govora mjesta Sukošana kod Zadra«, *Makedonski jezik*, 40-41/1989-1990, str. 645-650.
- Božidar Finka i Milan Moguš, »Karta čakavskoga narječja«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5/1981, str. 49-58.
- Božidar Finka i Antun Šojat, »Obalna toponimija zadarsko-šibenskoga kopna i šibenskog otočja«, *Onomastica jugoslavica*, 3-4/1973-1974, str. 27-64.
- Mate Hraste, »Dvoakcenatski sistem u hrvatskom ili srpskom jeziku«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 1/1957, str. 85-93.
- Mate Hraste, »O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj«, *Filologija*, 1/1957, str. 59-75.
- Pavle Ivić, »Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5/1981, str. 67-91.
- Vesna Jakić-Cestarić, »Iz akcentuacije čakavskih kopnenih govora«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 6-7/1960, str. 257-272.
- Ante Kolanović, »Mala terminologija privlačkog govora«, *Sokolar*, 3/1996, str. 13-18.
- Milan Moguš, *Čakavsko narječje – fonologija*, Zagreb 1977.
- T. Raukar, I. Petricioli, F. Švelec, Š. Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar 1987.
- Milan Rešetar, »Die čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen«, *Archiv für slavische Philologie*, 13/1891, str. 93-109, 161-199, 361-388.

LA POSIZIONE DELLA PARLATA DI PRIVLAKA TRA GLI IDIOMI CROATI

Riassunto

Si espongono le caratteristiche principali della parlata di Privlaka, paese in vicinanza dell'isola di Vir a nord-ovest di Zara (Zadar). Primaria attenzione è dedicata alle caratteristiche fonologiche, in primo luogo all'accentazione. Proprio nell'accento si sono per la maggior parte conservati i tratti dell'antico ciacavo, mentre sono dominanti le caratteristiche immigratorie, del nuovo stocavo. La parlata di Privlaka si colloca nel contesto del dialetto ciacavo sudorientale e dei vicini idiomi stocavi a esso lagati.

Parole chiave: *accento, ciacavismo, stocavismo, icavismo, lessico.*

THE POSITION OF THE PRIVLAKA SPEECH AMONG THE CROATIAN IDIOMS

Summary

The main characteristics of the speech at Privlaka near the island Vira in the northwest of Zadar are presented. The main attention is paid to the phonologic characteristics, primarily the accentuation. The old chakavian traits have been numerously preserved while the dominant immigrants' ones have new štokavian characteristics. The Privlaka speech is placed within the context of the southeastern chakavian and the neighbouring štokavian idiom.

Key words: *accent, chakavism, štokavism, ikavism, lexis*

Podaci o autoru:

Dr. Josip Lisac, profesor dijalektologije i povijesti hrvatskoga jezika na Filozofskom fakultetu u Zadru, Zadar, Ulica kralja Petra Krešimira IV 2, kućna adresa: Ulica Brne Krnarutića 4, 23000 Zadar, tel. 023 434 005